

SAYGI İÇİN AYLAĞA KALKMAK

Doç. Dr. Nevzat ÂŞIK

Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

Bir insanın diğer birine ayağa kalkma konusunun dinen caiz olup olmadığı öteden beri tartışılan bir meseledir. Bazı alimler buna cevaz verirken, bazıları ise karşı çıkmışlardır. Hatta Ebû Zekeriyya Yahya İbn Şeref en-Nevevî⁽¹⁾ (öl. 676/1277) ve el-Kâdî 'Izzuddîn Abdurrahîm İbn Muhammed el-Kahirî el-Hanefî⁽²⁾ (öl. 851/1447) gibi bir takım alimler konu ile ilgili birbirinin zıddı birer risâle kaleme almışlardır.

Konu günümüzde de zaman zaman tartışma zeminine çekilerek gündeme getirilmektedir. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in bu hususdaki tavrını biraz daha detaylı olarak ele alıp mevcut belge ve hadislere göre incelenmesinde fayda görmekteyiz. Bu konuda orta ve mutedil bir çizgi tesbitinin bundan başka bir yolu görülmemektedir.

(1) Ebû Zekeriyya Yahyâ İbn Şeref en-Nevevî, *Kitâbu't-Terhîs fi'l-İkrâmi bi'l-Kıyâmi li zevi'l-Fadli ve'l-Mezîyyeti min Ehli'l-İslâmi 'alâ Ciheti'l-Birri ve't-Tevkîri ve'l-İhtirâmi lâ 'alâ Ciheti'r Riyâi ve'l-i'zâmi*, thk. ve nşr: Keylani Muhammed Halife, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1409/1988. Hafız Ebû Musâ el-Esfehânî'nin de "İbâhatu'l-Kıyâm" hakkında bir risâlesi olduğu bildiriliyor. en-Nevevî, *Kitâbu't-Terhîs*, s. 45.

(2) el-Kâdî 'Izzuddîn Abdurrahîm İbn Muhammed el-Kahirî el-Hanefî, *Tezkiratu'l-Enâm fi'n-Nehyi 'ani'l-Kıyâm*, Kâtip Çelebî Keşfu'z-Zunûn'dan naklen, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdû'a*, Beyrut 1392, I, 353.

Konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in söz, davranış ve tavırlarını belirleyen hadisler, hadis kaynaklarının çeşitli bölümlerinde yer almaktadır. Ancak Muhammed İbn İsmail el-Buhârî⁽³⁾ (öl. 256/869), Ebû Dâvûd Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistânî⁽⁴⁾ (öl. 275/888) ile muasırı Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ et-Tirmizî'nin (öl. 279/892) eserlerinde konunun adını başlık alan birer bab bulunmaktadır.⁽⁵⁾

Ayağa kalkmayı yasaklayan hadisler şunlardır:

1) Sahabeden Ebû Umâme el-Bâhilî'nin (öl. 86/705) rivayetine göre, Resûllah (sav) bir değneye dayanarak onların yanlarına çıkar. Onlar da ayağa kalkarlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

“Acemlerin birbirini ta'zim ederek ayağa kalktıkları gibi siz de kalkmayın.”⁽⁶⁾ buyurmuştur.

Aynı râvînin naklettiği İbn Mâce'de (öl. 275/888) bulunan rivayet şöyledir:

“Farşların büyüklerine yaptığı gibi siz de yapmayın.”⁽⁷⁾

“Kim başkalarının kendisi için ayakta durmasını isterse, ateşten yerine hazırlansın.”⁽⁸⁾

Hz. Peygamber'in bu konudaki tavrı:

1) Kureyzalılar, kalelerinden Sa'd İbn Muâz'ın (öl. 5/626) hakemliğinde inerler. Bu sırada Hz. Peygamber Sa'd'a haber gönderir, o da merkep üzerinde yanlarına gelir. Sa'd, Mescid'e yaklaşınca Resûllah (sav) Ensar'a:

“Efendinize veya en hayırlınıza ayağa kalkın”⁽⁹⁾ buyurur.

(3) el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail, el-Câmi'u's-Sahîh, el-Matbaatü'l- 'Âmira, 1315'den ofset, el-Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul 1979, 79 İsti'zân 26. *Bâbu kavli'n-nebiyyi (s.a.v.) "Kûmû ilâ seyyidikûm"* (VII, 135).

(4) Ebû Dâvûd, Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, Sünen, i'dâd ve ta'lik: 'İzzet 'Ubeydu'd-De'âs, Dâru'l-Hadis, Hıms 1389/1969; 35 Edeb 155 Bâbu mâ câe fi'l-kıyâmi (V, 390-391); 165 *Bâbun fi kıyâmi'r-reculi li'r-reculi* (V, 397-398).

(5) et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ, Sünen, nşr. 'İzzet 'Ubeydu'd-De'âs, Hıms 1385/1965, 44 Ebvâbu'l-Edeb, 13 *Bâbu mâ câe fi kerâhiyeti kıyâmi'r-reculi li'r-reculi*, (VIII, 6-7).

(6) عن أبي أمامة، قال: خرج علينا رسول الله ص. متوكأ على عصا، فقمنا إليه، فقال: «لا تقوموا كما تقوم الأعاجم يعظم بعضها بعضا» Ebu Davud, Sünen, V, 398 nr. 5230; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1405/1985, V, 253.

(7) «لا تفعلوا كما يفعل أهل فارس بعظمتها» İbn Mâce, Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvîni, Sünen, thk. ve nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1372/1952, 34 Duâ 2, (II, 1261 nr. 3836). İbn Hanbel ise hadisi «لا تقوموا كما تقوم فارس» şeklinde rivayet eder. Müsned, III, 395.

(8) Tirmizî, Sünen, VIII, 7 nr. 2756; Ebu Davud, Sünen, V, 398 nr. 5229.

(9) el-Buhârî, Sahih, VII, 135; «قوموا إلى سيدكم» Müslim, Ebu'l-Huseyn İbnü'l-Haccac, Sahihu Müslim, thk. ve nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1374-5/1955-6, III, 1388-1389 nr. 1768.

2) Resûlullah'ın (sav) kendisinin de ayağa kalktığı olmuştur.

Hız. Aişe (öl. 57/676), Hız. Peygamber ile kızı Fatıma'nın (öl. 11/632) birbirlerine ayağa kalkarak sevgi ve saygı gösterdiklerini şöyle anlatır:

“Ben Resûlullah'a her bakımdan Hız. Fatıma'dan daha fazla benzeyen hiçbir kimseyi görmedim. Fatıma Peygamber'in (sav) yanına girince Resûlullah ona ayağa kalkar, onu öper ve meclisine oturturdu. Peygamber (sav) Fatıma'nın yanına girince, Fatıma ayağa kalkar, O'nu öper ve meclisine oturturdu.”⁽¹⁰⁾

3) Bir gün Hız. Peygamber otururken süt babası,⁽¹¹⁾ süt annesi⁽¹²⁾ ve süt kardeşi⁽¹³⁾ çıkagelirler. Resûlullah kalkar süt babasını elbisesinin bir ucuna, süt annesini diğer bir ucuna, süt kardeşini de aralarına oturtur.⁽¹⁴⁾

4) Resûlullah Hız. Aişe'nin evinde bulunuyorken Zeyd İbn Harise (öl. 8/629) Medine'den gelmiştir. Peygamber'in evine gelir, kapıyı çalar ve girer. Hız. Peygamber ona ayağa kalkar, sarılır ve öper.⁽¹⁵⁾

5) Sahabîler de Hız. Peygamber'e ve birbirlerine ayağa kalkmışlardır.

a) Resûlullah sahabe ile sohbet eder, onlara söylemek istediklerini söyleyerek kalktığında orada hazır bulunan sahabîler de ayağa kalkarlar, O evine girinceye kadar arkasından gözuçları ile takip ederlerdi.⁽¹⁶⁾

b) Bana göre bu hususta en güzel misallerden birisi Talha İbn Ubeydillah'ın (öl. 36/656) Ka'b İbn Malik (öl. 50/670) için ayağa kalkma olayıdır. Ancak bunun daha iyi anlaşılması için olay öncesi hakkında kısa bir bilgi verelim.

Ka'b İbn Malik mazeretsiz olarak bir ihmalin sonucu Tebük Gazvesi'ne katılmadı. Daha sonra bunun sebebini Resûlullah'a arz etmede çok büyük sıkıntı çekti. Ama, **“özürsüz olarak katılmadığımı, aslında bu savaşa katılmak için bütün şartlarının her zamankinden daha müsait olduğunu”** açıkça ve doğru olarak söyledi. Bunun üzerine Resûlullah, onun bu doğru sözlülüğünden memnun oldu ve:

“Ey Ka'b! Haydi kalk git ve Allah'ın senin hakkında vereceği hükmü bekle”

(10) Ebu Davud, Sünen, V, 391 nr. 5217; Termizî, Sünen, IX, 388-389 nr. 3871.

(11) Halime'nin kocası olan bu zâatın adı el-Haris İbn Abdi'l-'Uzzâ İbn Rifâ'a es-Sa'dî'dir. Hayatı için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed ibn Ali, el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut 1412/1992, I, 582-584 nr. 1440.

(12) Halime es-Sa'diyye Bint Ebî Züeyb, el-İsâbe, V, 584 nr. 11050.

(13) Erkek süt kardeşinin adı Abdullah İbnü'l-Haris İbn Abdi'l-'Uzzâ'dır. Bkz. el-İsâbe, IV, 47 nr. 4604. Kız süt kardeşinin adı ise eş-Şeymâ Bintü'l-Haris'dir.

(14) «ثم أتيل أخوه من الرضاعة، فقام له رسول الله ص. فاجلسه بين يديه» Ebu Davud, Sünen, V, 353-354 nr. 5145.

(15) Ebû Musâ el-Esfehânî'nin de **“İbâhatu'l-kiyâm”** isimli cüz'ünden naklen, en-Nevevî, Kitâbu't-Terhîs, s. 45.

(16) «كان النبي ص. يعدنا فإذا قام قمنا قياما حتى نراه قد دخل بعض بيوت أزواجه» en-Nevevî, a.g.e., s.44

dedi. Aynı itirafta bulunan iki arkadaşı⁽¹⁷⁾ ve Ka'b ile de konuşulmamasını sahabeye emir buyurdu ve bu durum elliiki gün ve gece sürdü. Neticede tevbelerinin kabul edildiği bir vahiyyle bildirildi.⁽¹⁸⁾ Çok sıkıldıkları⁽¹⁹⁾ bir sırada durumu tebliğ için Resûlullah (sav) sahabîler tarafından doldurulmuş Mescid'e onu çağırınca, Ka'b İbn Malik Hz. Peygamber'in huzurlarına varırken, Talha İbn Ubeydillah ayağa kalktı ve koşarak geldi, onunla musafaha yaptı ve tebrik etti. Ka'b bu konuda şöyle diyor:

“Vallahi Muhacirlerden Talha'dan başka kimse bana ayağa kalkmadı. Ve işte bu Ka'b, Talha'nın bu lutufkâr ve ince tavrını hiç bir zaman unutmamıştır.”⁽²⁰⁾

Görüldüğü üzere ayağa kalkmayı yasaklayan en önemli hadis, bu Ebû Umâme el-Bâhilî hadisidir. Hükmün illeti de acemlerin yaptığı gibi insanların birbirlerini yüceltmemeleri ve büyüklememeleridir.

Saygı için ayağa kalkmaya karşı olanlar da öncelikle bu hadise dayanmaktadırlar.

Muhammed Nasıruddîn el-Elbânî, bu hadisi ele alarak, hadisin çeşitli eserlerdeki senedlerini teker teker göstermiş ve sened üzerinde yaptığı rical tenkitleri sonunda, hadisin zayıf olduğu kanaatine varmıştır.⁽²¹⁾

Diğer taraftan acemlerin, Farslıların... birbirlerini ululamak ve kutsallaştırmak için ayağa kalkmaları elbette tasvib edilemez.

Hiz. Peygamber bu ta'zim anlamında ne kendisine ne de bir başkasına ayağa kalkmayı mubah görmemiştir. Çünkü saygıda ifrat yani aşırılık her zaman insan fıtrat ve şahsiyetini aşındırıcı ve zedeleyici mahiyettedir. Bu bakımdan Resûlullah Hıristiyanların İsâ İbn Meryem'e yaptıkları aşırı övgünün, kendisine yapılmasını istememiş ve:

“Nasârâ'nın İsâ ibn Meryem'e yaptıkları gibi, siz de bana aşırı övgüler yağdırarak,⁽²²⁾ beni üzerinde bulunduğum çizginin üstüne çıkarmayın” buyurmuştur.⁽²³⁾

(17) Bunlar Mürâretu'bnü Rabî'a el-Âmirî ile Hilâl İbn Umeyye el-Vâkifî idiler. Müslim, *Sahîh*, IV, 2124.

(18) *Tevbe* (9), 117-119.

(19) «... حتى إذا ضاقت عليهم الأرض بما رحبت وضاقت عليهم أنفسهم...» “...Bütün genişliğine rağmen dünya başlarına dar gelmiş ve canları sıkıldıkça sıkılmış ve Allah'dan yine kendisine sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı.” *Tevbe*(9), 118 ayeti bu durumu çok güzel bir şekilde ifade buyurur.

(20) «... حتى دخلت المسجد، فإذا رسول الله ص. جالس في المسجد، وحوله الناس، فقام طلحة بن عبيد الله يهرول حتى صانحتي وهتاني.» Müslim, *Sahîh*, IV, 2162; olayın baştan sona tamamı için bkz. Müslim, *Sahîh*, IV, 2102-2128; Bu olay hadisin Türkçe tercüme ve şerhinden bakmak isteyenler için, Babanzâde Ahmed Naîm ve Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1970-1973, X, 434-446; Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, VIII, 271-278.

(21) el-Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Da'ifeti ve'l-Mevdû'a*, I, 351-352.

Hız. Peygamber burada kendisinin sahibi olmadığı özelliklere maruz kalmasından, yeni yeni putperestliğin etkisinden kurtarmaya çalıştığı bu insanların, şimdi de kendisine insan üstü bazı özellikler izâfe ederek merdumperestliğin içine düşmekten korumaya çalışmıştır. Bu manadaki davranışları sahabenin birbirlerine karşı yapmasını da tasvip etmemiştir. Çünkü onların itidali elden bırakarak farkına varmadan aşırılık fitnesinin içine düşmelerinden korkmuştur.

Yoksa Resûlullah âlim, hoca, ana, baba, evlat, akraba, misafir, arkadaş, fazilet ve meziyyet sahibi bir kimseye; hatta değil canlı bir insana, ölüye bile saygı ve ikram niteliğindeki ayağa kalkma işine karşı çıkmamış, bilakis bunu teşvik etmiştir.⁽²⁴⁾

Ebu'l-Velîd Muhammed İbn Ahmed İbn Muhammed İbnü'r-Reşîd (öl. 595/1189) bu ayağa kalkma meselesini dört derecede değerlendiriyor:

1) Eğer bir kimse, kendisine ayağa kalkanlara karşı tekebbür ve büyüklük taşıyorsa ona ayağa kalkmak yasaktır.

2) Kendisine ayağa kalkanlara karşı içinde böyle bir tekebbür ve büyüklük duygusu yok, fakat bu sebeple kalbine sakıncalı bazı şeylerin gelme ihtimali olana ve kibirlilere benzeme tehlikesi bulunana ayağa kalkmak mekruhtur.

3) Kalkılmasını istemeyen, büyüklük taslayanlara benzeme ihtimali bulunmayan kimseye ayağa kalkmak caizdir.

4) Bir seyahatten gelene memnuniyet ve sevinç izhar etmek ve selâmlamak veya bir nimet ve başarı elde edeni tebrik etmek ya da bir felâkete maruz kalmış olan kimseyi teselli etmek maksadıyla ayağa kalkmak sünnet ve müstehaptır.⁽²⁵⁾

(22) el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn İbn Mes'ûd el-Ferra', Şerhu's-Sünne, thk. ve thrç. Şu'ayb el-Arnaût ve Muhammed Zühayr eş-Şâviş, Beyrut, el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983, XIII, 246.

(23) Buhârî, Sahîh, 60 Enbiya 48, (IV, 142) ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdi'r-Rahman, Sünen, Dâru İhyâi Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut tsz., Rikâk 68 (II, 320); İbn Hanbel, Müsned, I, 23, 24, 47, 55; es-San'ânî, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk İbn Hemmâm, el-Musannef, thk. ve nşr. Habîbu'r-Rahmân el-'Azamî, el-Meclisu'l-İlmî, Beyrut, 1390-1392/1970-1972, V, 441; XI, 273 nr. 20524; Kâdî 'Iyâd, İbn Mûsa el-Yahsubî el-Endelûsî, eş-Şifâ bi Ta'rifi Hukûki'l-Mustafa, thk. Muhammed Emin Karaali, Üsâme er-Rifâi, Cemal es-Seyrevân, Nureddin Karaali, Abdulfettah es-Seyyid, Mektebetü'l-Farâbî, Dımeşk tsz. I, 263; Ebû 'Îsâ Muhammed İbn 'Îsâ et-Tirmizî, Şemâil, thk. Seyyid İbn Abbas, Beyrut 1412/1992, s. 271 nr. 331; 'Abdullah İbnü'z-Zübeyr el-Humeydî, Müsned, thk. Habîbu'r-Rahmân el-'Azamî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1381, I, 16 nr. 27.

(24) Sahabeden Câbir ibn Abdillâh'ın rivayetine göre birgün önlerinden bir cenaze geçiyordu. Allah Resûlü bu cenazeye ayağa kalktı. Kendisine bunun bir yahudi ölüsü olduğu söylenince, "o bir insan değil mi?" أليست نفسا "eleyset nefsen" buyurdu. Buhârî, Sahîh, 23 Cenâiz 50 Bâbu men kâme li cenâzeti yahûddiyyin, (II, 87); Müslim, Sahîh, 11 Cenâiz 24 Bâbu'l-Kıyâmi li'l Cenâzeti (II, 661 nr. 961/81). Müslim'in rivayetine göre Kâdisiyye'de meydana gelen bu olayı gören ve anlatanlar Kays İbn Sa'd ile Sehl İbn Huneyf'dir. Onların ağzından nakleden ise İbn Ebî Leylâ'dır. Müslim, Sahîh, a.y.

(25) en-Nevevî, Kitâbu't-Terhîs, s. 35.

KAYNAKLAR

- Ahmet İbn Hanbel, **Müsned**, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1405/1985.
- Babanzâde Ahmed Naîm ve Kâmil Miras, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercesmesi ve Şerhi**, Ankara 1970-1973.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn İbn Mes'ûd el-Ferra', **Şerhu's-Sünne**, thk. ve thrç. Şu'ayb el-Arnaût ve Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, Beyrut, el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail, **el-Câmi'u's-Sahîh**, el-Matbaatü'l-Âmira, 1315'den ofset, el-Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul 1979.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, **Sünen**, i'dâd ve ta'lîk: 'İzzet 'Ubeydu'd-De'âs, Dâru'l-Hadîs, Hıms 1389/1969.
- el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdû'a**, Beyrut 1392.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdi'r-Rahman, **Sünen**, Dâru İhyâi Sunneti'n-Nebeviyye, Beyrut tsz.
- el-Humeydî, 'Abdullah İbnü'z-Zübeyr, **Müsned**, thk. Habîbu'r-Rahmân el-'Azamî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1381.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed İbn Ali, **el-İsabe fi Temyîzi's-Sahâbe**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut 1412/1992.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvînî, **Sünen**, thk. ve nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1372/1952.
- Kâdî 'Iyâd, İbn Mûsa el-Yahsubî el-Endelûsî, **eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûkî'l-Mustafa**, thk. Muhammed Emin Karaali, Üsame er-Rifâî, Cemal es-Seyrevân, Nureddin Karaali, Abdulfetah es-Seyyid, Mektebetü'l-Farâbî, Dimeşk tsz.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn İbnü'l-Haccâc, **Sahîhu Müslim**, thk. ve nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1374-5/1955-6.
- en-Nevevî, Ebû Zekerriyya Yahyâ İbn Şeref, **Kitâbu't-Terhîs fi'l-İkrâmi bi'l-Kiyâmi li zevi'l-Fadli ve'l-Meziyyeti min Ehli'l-İslâmî 'alâ Ciheti'i-Birri ve't-Tevkîri ve'l-İhtirâmi lâ 'alâ Ciheti'r Riyâi ve'l-i'zâmi**, thk. ve nşr: Keylani Muhammed Halîfe, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1409/1988.
- es-San'ânî, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk İbn Hemmâm, **el-Musannef**, thk. ve nşr. Habîbu'r-Rahmân el-'Azamî, el-Meclisu'l-İlmî, Beyrut, 1390-1392/1970-1972.
- Sofuoğlu, Mehmed, **Sahîhi Müslim ve Tercemesi**, İstanbul İrfan Yay. 1988.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ, **Sünen**, nşr. 'İzzet 'Ubeydu'd-De'âs, Hıms 1385/1965. —, **Şemâil**, thk. Seyyid İbn Abbas, Beyrut 1412/1992.